

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

1921
TEŞKÎLÂT-I ESÂSÎYE KANUNU
ve
MAKALELER

Hazırlayan
Murat Alper PARLAK

Ankara, 2022

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

Parlak, Murat Alper, 1976-

1921 teşkilat-ı esasiye kanunu ve makaleler/ yay.haz.: Murat Alper Parlak._

Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi,2022.

XXII. 287 s. : şkl. ; 24 cm._ (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yayını no: 529)

Kaynakça (s.283-286)

ISBN: 978-975-17-5357-1

1. 1921 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU __TÜRKİYE

2. ANAYASALAR __TÜRKİYE __1921

I.E.a. II.Seri

342.561023

İnceleyenler : Prof. Dr. Fahri BAKIRCI
Doç. Dr. Ahmet KILINÇ

Grafik Tasarım : Selen KUYUCU

KİTAP SATIŞ : **ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ**
Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay/ANKARA
Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel : 009 (0312) 285 65 11
Belgegeçer : 009 (0312) 285 65 73
web : <http://www.atam.gov.tr>
e-mağaza : emagaza-atam.ayk.gov.tr

ISBN : 978-975-17-5357-1
YAYIN NO : 529

WEB SİTESİ

E-MAĞAZA

1921 TEŞKİLÂT-I ESASİYE ANAYASASI'NIN TADİLÂTI

AMENDMENT OF THE CONSTITUTION OF 1921 TEŞKİLAT-I ESAİYE

Müzehher YAMAÇ*

ÖZET

1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun teokratik–monarşik yapısı yıkılmış, yerine çağdaş, demokratik anlayışı benimseyen egemenlik anlayışına geçilmiştir. Yeni anayasa ile; Cumhuriyet ideali tasavvur edilmesine rağmen, o günkü olağanüstü şartlarda bu ideale ters düşen bazı kurumlara dokunulmamış ancak, devletin adı ve yönetim biçimi değiştirilmiştir. Misak-ı Milli içinde kalan topraklar Türkiye olarak adlandırılarak, bu topraklar üzerinde kurulacak yeni devletin adının Türkiye Devleti olması öngörülmüştür. Türkiye Devleti'nin siyasal yapısı da halk tabanına dayalı demokratik bir sistem olarak belirtilmiştir. 1921 Anayasası kısa ömürlü olmasına rağmen, Türkiye'nin anayasa hukukunda büyük dönüşüme yol açmıştır. 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış, Lozan görüşmelerinde siyasal sistem sorununun yarattığı ikilik bir an önce seçimlerin yenilenerek, yeni bir Meclisin oluşumunu gerekli kılmıştır. Yapılan seçimlerde bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın onayladığı adaylar seçilmiş ve Halk Fırkası kurulmuştur. 11 Ağustos 1923'te İkinci Meclis çalışmalarına başlamış,

* Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
myamaç@nku.edu.tr.

13 Ekim 1923'te Ankara başkent olarak ilan edilmiştir. Ardından rejim sorununu temelden çözecek değişiklikler 29 Ekim 1923 tarihinde 364 sayılı 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Bu değişikliklerin en önemlisi yeni bir sistemin başlangıcı olarak, Türkiye Devleti'nin hükûmet şeklinin "Cumhuriyet" olarak kabul edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: 1921 Anayasası, Tadilat, İkinci Meclis, Cumhuriyet, Demokrasi.

Summary:

With the 1921 Teşkilat-ı Esasiye Law, the theocratic-monarchical structure of the Ottoman Empire was demolished, and the concept of sovereignty adopting a contemporary, democratic understanding was replaced. With the new constitution; Although the ideal of there public was conceived, in the extraordinary conditions of that day, some institutions that contradicted this ideal were left untouched, but the name of the state and there gime were changed. The land sremaining within the Misak-ı Milli were named as Turkey, and it was envisaged that the name of the new stateto be established on these lands would be the State of Turkey. The political structure of the State of Turkey was also stated as based on democratic system. Although the 1921 Constitution was short-lived, it led to a major transformation in Turkey's constitution al-law. The sultanate was abolished on November 1, 1922, and the duality created by the political system problem in the Lausannene gotiations necessitated the formation of a new assemblyby renewing the elections as soon as possible. In the elections, candidates approved by Mustafa Kemal Pasha were selected and the People's Party was established. On August 11, 1923, the Second Assembly start edits work, and on October 13, 1923, Ankara was declared as the capital. Then, the changes that would solve the regime problem fundamentally were carried out with the Law No. 364 on October 29, 1923, with the amendments made in the 1921 Organization of the Fund. The most important of these changes is the acceptance of the government of the Turkish State as the "Republic" as the beginning of a new system.

Keywords: Constitution of 1921, Amendment, Second Assembly, Republic, Democracy.

GİRİŞ

TBMM 23 Nisan 1920'de açılmış, ardından Meclis Başkanı seçilerek Türkiye Devleti'nin millî iradeye dayanan ilk meclis ve hükûmeti kurulmuştur. İlk Meclis 24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis Başkanı olarak seçmiştir. Mustafa Kemal TBMM'nin açılışından sonra yaptığı konuşmada; “bir hükûmet kurulmasının zorunlu olduğu, millî iradenin vatanın kaderine fiilen el koyduğu, meclisin üzerinde hiçbir güç bulunmadığı, TBMM'nin yasama ve yürütme yetkilerini elinde topladığı, Meclis Başkanının bu kurulun da başkanı olduğu, Padişah ve Halife baskıdan kurtulduğunda, meclisin düzenliyeceği kanun çerçevesinde yerini alacağını belirten bir konuşma yapmıştır.”¹ Bu yönergenin ardından yeni Meclis'in çalışma esaslarını belirleyecek olan anayasa hazırlıklarına başlanılmıştır. Dönemin olağanüstü şartları göz önünde bulundurulduğunda; meclisin bir taraftan savaşı yönetiyor olması, çok farklı düşüncelerin bir arada bulunması, klasik anayasaların tüm özelliklerini taşıyan bir anayasa hazırlanmasına uygun değildir. Bu nedenle ilk amaç vatanın kurtuluşu için TBMM'nin otoritesini kabul ettirmek olmuştur. 5 Eylül 1920'de çıkarılan Nisab-ı Müzakere kanunu ilk kanun hazırlıkları içinde yer almıştır. 13 Eylül'de de Mustafa Kemal Paşa “Halkçılık Programı” olarak adlandırılan tasarıyı meclise sunmuş ve 18 Eylül'deki meclis toplantısında görüşülmeye başlamıştır. “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Lâyihası” başlığı taşıyan bu tasarı, üzerinde yapılan bazı değişikliklerle Türkiye'nin ilk anayasası olma özelliğini taşıyacaktır.²

1921 TEŞKİLÂT-ESASİYE KANUNU

İlk TBMM 21 Ocak 1921'de 23 Madde ile bir ayrı maddeden oluşan 85 No'lu Kanun olarak kabul edilen 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul etmiştir. 1921 Anayasası'nın özellikleri şunlardır:³

Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim sistemi, halkın kendi alın yazsını bizzat ve fiilen yönetmesi esansa dayanır (madde 1).

1 Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelimeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 235.

2 Ergün Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992, ss. 19-21.

3 Müzehher Yamaç, “Türkiye Devleti'nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu,” **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:22, S. TBMM 100.Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, Kasım, 2020, ss.204-220.

Yasama yetkisi ve yürütme kuvveti milletin tek ve gerçek temsilcisi olan BMM'dedir. Buna göre güçler birliği ilkesi ve meclis hükûmeti sistemi benimsenmiştir. Yürütme ve yasama yetkisinin BMM'de olacağı kabul edilmiştir (madde 2). Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" ünvanını taşır (madde 3). BMM vilayetler halkı tarafından seçilen üyelerden oluşur (madde 4). BMM seçimleri iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıldır; bunlar yeniden seçilebilir. Eski meclisin görevi yeni meclisin toplanmasına kadar devam eder (madde 5). BMM her yıl Kasım ayı başında toplanır (madde 6). BMM'nin görevleri sayılmaktadır. Bu maddeye göre, milletlerarası antlaşma yapma yetkisi Büyük Millet Meclisi'ne aittir (madde 7). Hükûmetin oluş biçimini düzenlemekte meclisin kendi içinden seçtiği üyelerden vekiller heyetinin oluşacağını, bunların da yürütme işleri ve denetlenmesi gibi meclisin gösterdiği görevleri yapacağını belirtir (madde 8). Büyük Millet Meclisi genel kurulunca seçilen başkan bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi başkanıdır. Bu kimlikle meclis adına imza atmaya ve Bakanlar kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bu madde ile meclis başkanı aynı zamanda devlet başkanı yetkilerine sahip oluyordu (madde 9).

1921 Anayasası'nın en çarpıcı özellikleri; ulusal egemenliğin temeli halka vererek, devrim niteliğine sahip olmasıdır. "Hâkimiyet bilâkaydû şart milletindir" diyerek egemenliğin millete ait olduğunu beyan etmiştir. 1921 Anayasası içinde egemenliğe sahip bir saltanat makamından söz edilemez. "Türkiye Devleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur" hükmü ile yeni bir devletin habercisi olmuştur. "Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olarak" egemenliğin kullanımının temsil esasına göre uygulanacağını vurgulamıştır. Devletin isminin Türkiye Devleti olması hangi etnik kökene dayanırsa dayansın Misak-ı Millî sınırları içinde yaşayan halkın tamamını temsil etmesi açısından çok anlamlıdır.⁴ "Padişah ve halifenin durumu, içinde bulunduğu baskıdan kurtulduğu zaman; meclisçe kabul edilecek yasal temeller çevresinde düzenlenecektir," hükmü yoruma çok açık bir maddedir. İhtiyatlı bir şekilde rejimin adının konulması ileriye bırakılmıştır. 1921 Anayasası ile "Türkiye Büyük Millet Meclisi" adını alan yeni yönetim "meclis hükûmeti" özelliğini taşımaktadır. Bu hüküm çerçevesinde yasama, yürütme ve yargı güçleri Büyük Millet Meclisi'nde toplanmaktadır. Bu durum o günün olağanüstü koşulların-

4 Tanör, a.g.e., s. 253.

dan doğan zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Anayasanın genel esaslarını düzenleyen maddeleri ardından 10. Maddesinde “İdare” başlığı adı altında 14 maddede, vilayetler, kaza ve nahiyelerin tanımı yapılmakta ve incelenmektedir. Yeni anayasa, egemenliği sadece halka vermekle kalmamış aynı zamanda illere, ilçelere, bucaklara halk yönetimini getirme ve halkın da etkin bir biçimde yönetime katılması amacını da gütmüştür.⁵ Anayasada yer alan bu madde uygulamada geçerlilik kazanmamış, uygulamada merkezîyetçi bir tavır alınmışsa da, Cumhuriyet devri partilerinin pek çoğu programlarında yerel yönetimlerin etkinliklerinin ve faaliyet alanlarının arttırılması gereğini vurgulamışlardır.⁶

Yeni anayasada egemenlik kaynağının millet olduğunun belirtilmesi, meşruiyet kaynağının değiştiği anlamına gelerek, ileride yaşanacak değişimlerin ilk sinyallerini vermiştir.⁷ 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1876 Kanun-i Esasi'sini o günkü koşullar içinde açıkça yürürlükten kaldırmamıştır. Ancak, “1876 Kanun-u Esasînin 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun hükümleri ile çatışan, sonraki kanun öncekini yürürlükten kaldırır “lex posterior derogat legi priori” ilkesi gereği zımnen ilga edildiği sonucuna varmak gerekir.”⁸ 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununda bir devlet başkanlığı makamı yoktur. Bunun nedeni pek muhtemelen Meclis üyelerinden önemli bir kısmının saltanatın devamına taraftar olmalarıdır. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, normal olarak devlet başkanına ait olması gereken birtakım fonksiyonları, Büyük Millet Meclis Başkanı'na vermektedir.⁹ Bunun nedeni, Meclisi oluşturan çok farklı görüşteki üyelerin bir kısmının saltanatın devam etmesi yönündeki beklentilerinden kaynaklanıyor olmalıdır. 1921 Anayasası'nda yargı erkine veyahut yargı teşkilatı ile işleyişine ilişkin herhangi düzenleme bulunmamaktadır. Sadece 20'inci maddede “Nahiye şurası ve idare heyeti kazai, iktisadi ve mali salahiyeti haiz olup bunların derecatı kavanin-i mahsusa ile tayin olunur.” denilmek suretiyle bir idari birim olan nahi-

5 Şeref Gözübüyük, **Anayasa Metni ve 11. Protokole Göre Hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Turhan Yayınevi, Ankara, 2003, s. S.121.

6 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler-Mütareke Dönemi (1918-1922)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 694.

7 Bülent Tanör, **Lozan’a Giden Yıllarda Türk Anayasa Tezinin Doğuşu, Lozan’ın 50. Yılına Armağan**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, s.217.

8 Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s. 45.

9 Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992, s. 67.

yelerin yargısal yetkilerinin bulunduğu dile getirilmiş ise de, uygulamada bu hükmün herhangi bir karşılığı ve yansıması görülmemiştir.¹⁰ 1921 Teşkilat-ı esasiye Kanunu TBMM tarafından olağan yasama usulüne göre yani özel yöntemler ve nitelikli kabul sayıları gözetilmeden kabul edilmiştir.¹¹ Bu özelliği ile de yumuşak anayasa olarak Türk hukuk tarihimizde tektir. Ayrıca kişi hak ve özgürlüklerine yer verilmemesi bir anayasa sistematüğinden yoksun olduğu çıkarımında bulunmamıza yol açmaktadır. Tüm eksikliklerine rağmen bir geçiş anayasası olarak 1924 Anayasası'nın kabulüne kadar yürürlükte kalmıştır. Meclisi oluşturanların derin görüş ayrılıklarına rağmen, yurdun kurtarılması, milletin bağımsızlığı için ortak bir zeminde buluşma gerçekleştirilebilmiştir.

TEŞKÎLAT-I ESÂSÎYE KANUNUN TADİLÂTINA DOĞRU

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra, Meclis içinde farklı siyasi görüşe sahip olanlar tarafından çeşitli eleştiriler ve tepkiler almakta gecikmedi. Esasında Birinci Büyük Millet Meclisi başından beri etkili bir muhalefetin varlığına sahne olmuştur. Yasama, yürütme, zaman zaman da yargı görevini üstlenen TBMM'de yasa çıkarmak güçleşmişti. Mustafa Kemal, Başkanlığı Meclis Başkanlığı ile ilişkilerin daha düzenli hale getirilmesi amacıyla 10 Mayıs 1921'de TBMM'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adında yeni bir grup kurdu.¹² Anadolu Müdafaa-i Hukuk Grubu'na, daha ziyade ve ileride kayıtsız, şartsız hâkimiyeti millîye prensibini en geniş şekilde kabul ve müdafaa edebilecek, inkılapçılık vasıfları belirli elemanlar alınmaya başladı.¹³ Bu grup üyeleri Atatürk'ün de dâhil olduğu radikallerdi. Bunlar tamamen Osmanlılıktan kalan müesseseleri kökünden yıkmak isteyen demokrat, laik zümre idi.¹⁴ Müdafaa-i Hukuk Grubuna “Birinci Grup” denilmesinden sonra, bu grup dışındakilere de “İkinci Grup” denilmeye başlanmıştır. Kasım 1921'de kurulan, içlerinde hukukçular, subaylar ve hocalar olan bu gruba 120 kadar mebus katıldı.

10 Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 261.

11 Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Yayınevi, Akara, 2005, s.151.

12 Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s.534.

13 Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam, (1919-1922). C.II.**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 372.

14 Enver Behnan Şapolyo, **Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Âlemi**, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1967, s.7.

İkinci grubun temel eleştirileri Meclis Başkanlığı, Başkumandanlığı ve Heyet-i Vekile reisliğinin aynı kişide toplanmış olmasıdır.¹⁵ Mecliste ayrıca Islahat Grubu, İstiklâl Grubu, Halk Zümresi, Tesanüt Grubu gibi birleşenler de vardı.¹⁶ Meclis'teki mebusların bir kısmı her iki gruba karşı mesafeli olup, bağımsız olarak kaldı. Mecliste yer alan mebuslardan 202 kişi Birinci grup, 63 kişi İkinci Grupta yer alırken 90 kişi bağımsız olarak kaldı. Geriye kalan 35 kişi ise gruplar oluşmadan çeşitli sebeplerden dolayı meclisten ayrıldı.¹⁷

Birinci Gruba dâhil olanlar, Hilafet ve Saltanat haklarının muhafazası ve ileride İslâm âlemi içinde büyük mahzurlar ve karışıklıklar doğuracağına inandıkları Cumhuriyet ilanından sakınmak kaygısında görünüyordular.¹⁸ Birinci Meclis faaliyetini sürdürürken bir yandan da cephelerde savaş sürmüş, işgalci kuvvetlere karşı kesin zafer kazanılmış, 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. İstiklâl Harbi kazanıldıktan sonra siyasi anlaşmalar ve inkılâpların yapıldığı bir dönem T.B.M.M.'ni beklemektedir. Osmanlı Saltanatı altı yüzyıldır devam eden köklü bir gelenek olmakla birlikte, halkın arasında kutsal kabul edilen bir makamdı. Şüphesiz bu geleneği yıkmak çok kolay değildir. Nitekim yapılacak siyasi görüşmeler ve peşi sıra gelecek inkılâpların önündeki en önemli engel saltanat makamı ve aynı kişi tarafından yürütülen halifelik kurumudur.

Saltanatın Kaldırılması

İtilaf Devletleri'nin Barış Konferansına hem Ankara, hem de İstanbul hükûmetlerini çağırması Saltanatın kaldırılmasını gündeme taşıyan çok önemli bir gelişme oldu. İstanbul hükûmetinin başında bulunan Tevfik Paşa 17 Ekim 1922 tarihinde Mustafa Kemal'e gönderdiği mesaj ile barış antlaşması için yapılacak müzakerelere İstanbul hükûmeti adına bir görevli ile dahil olmak istemiştir. Mustafa Kemal 18 Ekim'de verdiği cevapta "Türk ulusu adına tek söz sahibinin TBMM olduğunu ve toplanacak Barış Konferansı'nda Türkiye'yi yine TBMM'nin temsil edeceğini belirterek, bu gerçek karşısında devletin siyasetine karışıl-

15 Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950" *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.89.

16 Suna Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1995, s. 98.

17 Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri – Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 162.

18 Aydemir, *a.g.e.*, s. 192.

masının büyük sıkıntı doğuracağını hatırlattı.”¹⁹ Aldığı olumsuz cevap üzerine 29 Ekim 1922 tarihli bir telgrafı da meclise göndermiştir. 30 Ekim 1922 tarihinde toplanan meclisin gündem konusu Tefik Paşa’nın meclise çektiği telgraf olmuş, çağrı 83 milletvekili imzalı, sultanlık yönetiminin halifelikten ayrılarak kaldırılmasını isteyen bir önergeye dönüşmüştür.²⁰ Meclis’te oylama sırasında çoğunluk oluşmadığından bu önergenin yasalaşması mümkün olmadı. Meclis görüşmelerinde İstanbul hükûmetini eleştiren konuşmalar yapıldı. Önergede 136 milletvekilinden 132 kabul, 2 red, 2 çekimser oy kullanılmış ve karar yeter sayının altında olduğu için 1 Kasım’da tekrar oylamaya karar verilmiştir.²¹ 31 Ekim’de Mustafa Kemal Müdafa-i Hukuk Grubu’nu toplayarak, Saltanatla Hilafetin birbirinden ayrılması gerektiği hususunda destek ister. 1 Kasım 1922’de Rıza Nur’un karşı teklifine Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey ve İkinci grup’tan 25 arkadaşı saltanatın kaldırılması ve hilafetin korunmasına yönelik bir teklifte bulunmuştur.²² Teklifler okunduktan sonra Mustafa Kemal yaptığı konuşmada, saltanatın ve hilafetin ayrılıp millî hâkimiyet ve saltanat makamının TBMM’nin olabileceğini anlatmıştır.²³

1 Kasım 1922 tarihli kanun gereğince hilafet ve saltanat birbirinden ayrılmış, saltanatın kaldırılarak halife herhangi bir hakka sahip olmadan bir süre daha bırakılmıştır.²⁴ 4 Kasım’da İstanbul hükûmeti’nin istifa ettiğini Tefik Paşa gazetecilere bildirmiştir.²⁵ Ertesi gün tüm gazeteler saltanatın kaldırıldığı haberini birinci sayfalarından vermişlerdir.

Meclisin 2 Kasım 1922 toplantısında Lozan Barış konferansı’na gidecek heyet ile bunlara verilecek ödenek için müzakereler başlamıştır.²⁶

19 Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I (Kuruluş), Zeus Kitapevi, İzmir, 2007, s. 340.

20 TBMM ZC, Devre: I, C.24, s. 292.

21 Ali Satan, Halifeliğin Kaldırılması, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s.145.

22 Ahmet Demirel, Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.485.

23 Seçil Karal Akgün, Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928), Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s.78.

24 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927), Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 463.

25 Betül Aslan, “Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul’daki yankıları,” Belleten, C. L.XVI, s. 245, TTK Yayınları, Ankara, 2002, ss. 103-104.

26 TBMM GCZ, Devre: I, C.3, s.980.

Lozan Müzakereleri Sonunda İmzalanan Barış Antlaşması

11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Mütarekesi'nin ardından kesin barış 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış antlaşması ile sağlanmıştır. Konferans 20 Kasım 1922'de toplanmış, Konferans heyeti İsmet Paşa Başkanlığında Rıza Nur, Hasan Saka ile birlikte Genel Sekreter Reşit Saffet ve 8 kişilik grup, Tercüman Hüseyin, Basın Danışmanı Ruşen Eşref ve Yahya Kemal ve 21 kişiden oluşan danışma heyeti görevlendirilmiştir.²⁷ İsviçre Konfedarasyonu Cumhurbaşkanı'nın açılış konuşmasıyla başlayan toplantıda ele alınan başlıca konular olan kapitülasyonlar, Osmanlı Borçları, İstanbul ve Boğazların Müttefik askerleri tarafından boşaltılması gibi konulardaki anlaşmazlıklar nedeniyle 4 Şubat 1923'te kesintiye uğradı.²⁸ Konferansın birinci safhasında antlaşmaya varılamaması üzerine Türk delegeleri 20 Şubat 1923'te Ankara'ya döndü. Türkiye Millî Mücadele'den galip bir devlet olarak çıkmasına rağmen, İtilaf Devletleri, Türklere yenilmiş bir millet olarak davranmak konusunda ısrarcıdır. Ancak İsmet Paşa, Misak-ı Millî'den taviz verilmemesi konusunda 14 maddelik bir talimatname almıştı.²⁹

TBMM, ilk olarak 21 Şubat 1923 tarihli gizli oturumunda Lozan Konferansında meydana gelen hadiseleri ve müttefiklere teklif ettiği sulh projesini görüşmeye başladı. Lozan görüşmeleri, milletvekilleri arasında çetin tartışmalara tartışmalara ve karşılıklı atışmalara sebep olmuştur. TBMM'nde muhalefet partisi rolünü üstlenen ikinci gruba mensup milletvekilleri Hüseyin Avni ve Ali Şükrü Bey başta olmak üzere bir çok milletvekili yaptıkları konuşmalarda "Misâk-ı Millî'den taviz veriliyor" iddiası ile endişelerini dile getirmişlerdir.³⁰ Bu arada Lozan görüşmelerinin devamını sağlamak amacıyla iki tarafı bir araya getirmek üzere hazırlanan taslak metin 8 Mart'ta müttefik devletlere bildirilmişti. 23 Nisan 1923'te Konferansın ikinci devresi başlamış, bu sırada İngiltere'yi temsilen Lord Curzon'un yerini Sir Horald Rumbold, Fransa'yı Bompard'ın yerine General Pellé, İtalya'yı ise Garroni'nin yerine Montagna temsil etmekteydi.³¹ İkinci dönem görüşmeleri çetin müzakerelerle geçmiş, Boğazlar sorunu, Türkiye-İrak sınırı, Hatay So-

27 Veysi Akın, **Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.308.

28 Çağrı Erhan, **Lozan'ın Genel Çerçevesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s.12.

29 Bilal Şimşir, **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s.11.

30 E. Semih Yalçın, **Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti**, Gazi Kitabevi, 2007, Ankara, s.139.

31 Bilâl N. Şimşir, **Lozan Telgrafları I**, 1922-1923, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 271.

runu, Fransa ile dış borçlar sorunu, Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi sorunu, yabancı okullar sorunu gibi sorunlar anlaşılmaya varılamadığından çözümün daha sonraya bırakılması şartıyla tamamlanabilmiştir.³² 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması, TBMM'de 24 Ağustos 1923'te 227 milletvekilinden 213'ünün oyunu alarak, 340, 341, 342 ve 343 numaralı kanunlarla onandı. Lozan Barış Antlaşması'nın TBMM'de kabul edilmesiyle Misak-ı Millî sınırları belirlenmiş, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşunda önemli bir eylem daha gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te Lozan Konferansı'nı anlatan uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın sonunda Lozan Antlaşması'nın önemini şu sözlerle belirtiyordu:³³

“Muhterem Efendiler, Lozan Sulh Muhadenamesinin ihtiva ettiği esastı, diğer sulh teklifleriyle daha fazla mukayeseye mahal olmadığı fikrindeyim. Bu muhadename, Türk milleti aleyhine, asırlardan beri hazırlanmış ve Sevr Muhadenamesiyle ikmal edildiği zannedilmiş, büyük bir suikastın inhidamını ifade eden bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte emsali namesbuk bir siyasî zafer eseridir!”

Hariciye Vekili İsmet Paşa da bir konuşma yaparak Türkiye'nin kazanımlarını anlattı.³⁴ Antlaşmayı İtalya, İngiltere ve Japonya onay belgelerini 16 Ağustos 1924'te iletmesi üzerine antlaşma hukuki açıdan yürürlüğe girmiştir. Fransa Parlamentosu ise 26 Ağustos 1924'te onaylamıştır.³⁵

İkinci Meclis Dönemi

1923 yılının ilkbahar aylarında TBMM'nde, Meclisin kuruluş günlerinin zorunluluğundan kaynaklanan yasama ve yürütme güçlerini elinde toplamış olan sistemine karşı olan muhalefet giderek güçlenmiştir. 1 Nisan 1923'te Meclis'e sunulan 120 imzalı bir önerge ile Anayasa'nın ayrı maddesinin kaldırılması ve seçimlere gidilmesi isteniyordu.³⁶ Önergenin görüşülmesi oybirliği ile kabul edildikten sonra 3

32 İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.75.

33 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yıldönümüne armağan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s. 498-510.

34 Şenol Koray Sakınmaz, *Lozan Bir Milletten Yeniden Dirilişi*, Akademi Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, İstanbul, s.267-298.

35 Funda Keskin, “Lozan Antlaşması'nın Hukuksal Etkileri,” *Yaşayan Lozan*, ed. Çağrı Erhan, Ankara, 2003, s.98.

36 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-*

Nisan 1339 (1923) tarih ve 320 sayılı Kanunla Geçici Seçim Yasasında bazı düzeltmeler yapılmıştı.³⁷ Seçimlere karar veren Meclis, seçim kanununda bazı küçük tadilat yapması yanında, 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na 1 Kasım 1922 tarihli Saltanatın kaldırılmasına dair karara muhalefet edenlerin de vatan haini sayılmalarına ilişkin hükmün bu kanuna ilavesini, muhalefetin itirazlarına rağmen kabul etmiştir.³⁸ Seçimlere ilişkin ARMHC'nin Seçim Beyannamesi olarak bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan 9 umdelik metin 8 Nisan 1923'te yayınlanmıştır.³⁹ Beyanname'nin giriş kısmında kurulacak Halk Fırkası'ndan söz edilirken, aynı zamanda seçimlere gireceklerini beyan ediyordu. M. Kemal Paşa grubuna seçimleri kazanmanın önemini vurgulamakta ve yapılan inkılâpların halka en iyi şekilde anlatılmasını istemektedir. Seçim çalışmalarına 10 Nisan 1923 günü Ankara da M. Kemal Paşa başkanlığında başlamıştır.⁴⁰ Seçim hazırlıkları sürecinde Mustafa Kemal Paşa, Batı Anadolu gezisine çıkmıştır. Bunu fırsat bilen ikinci grup üyeleri 'İslam Hilafeti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi' adlı bir risale yayınlamışlardır.⁴¹ M. Kemal Paşa ve Müdafaa-i Hukuk Grubu aleyhine çalışmalar yapmışlardır. Seçimler Ağustos 1923 tarihinde tamamlanmıştır. Seçim sonuçlarına göre 287 milletvekili seçilmiştir.⁴² Seçimlerden istediği sonucu alamayan ikinci grup mebusları meclise girememiştir. Yeni Meclis 11 Ağustos 1927'de, Abdurrahman Şeref Bey'in açılış konuşmasıyla ilk toplantısını yapmıştır.⁴³ Halk Fırkası adına seçilen mebuslar Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısıyla bir araya gelerek Nizamname Komisyonu'nu seçmiş ve Komisyon Fırka Nizamnamesi'ni hazırlamıştır. Uzun görüşmelerden sonra 11 Eylül 1923'te toplanan Fırka Grubu hazırlanan Nizamnameyi kabul ederek, Fırka Umumî Reisliği'ne Mustafa Kemal Paşa'yı seçmişlerdir.⁴⁴

1931), Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 50.

37 Türkiye İstatistik Kurumu, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara 2012, s 9 . (Bu seçimde 50.000 erkek oyun bir mebus çıkardığı madde değiştirilerek 20.000 erkek bir mebus çıkarabilir olarak kabul edilmiştir. Seçme yaşı 18, seçilme yaşı 30 olarak karara bağlanmıştır).

38 TBMM ZC D:I, C.28, s.189.

39 Tunçay, a.g.e., ss.354-356.

40 Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2009, s 417.

41 Erol Kürkçüoğlu, "1923 Seçimleri", *Atatürk Dergisi*, C 1 , S 3 , 1989, s 127 .

42 TBMM ZC, Devre: II, C.3, s.44-46.

43 TBMM ZC Devre: II, C.I, ss.36-43; Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

44 Tunçay, a.g.e., ss. 58-64.

Ankara'nın Başkent Oluşu

23 Nisan 1920'de TBMM'nin toplanmasıyla Ankara fiilen başkent işlevini üstlenmişti. Mustafa Kemal Paşa, o günün heyet-i Vekile'sinin de desteğini alarak, 28 Kasım 1920'de Ankara'yı resmen başkent yapmak için bir girişimde bulunmuştu.⁴⁵ 1921 yılında da Fransız Gazeteci Berthe Georges-Gaullis'e, "siyasi başkentimiz Anadolu'nun ortasında kalacaktır" demektedir.⁴⁶

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra hükûmet merkezi sorunu ele alındı. Mustafa Kemal Paşa TBMM'de yaptığı konuşmada şu açıklamada bulunuyordu:

Efendiler, Lozan Muahedesinin mütemmimlerinden olan tahliye protokolü tatbik olunduktan sonra, kâmilten ecnebi işgalinden kurtulan Türkiye'nin fiilen tamamıyeti tahakkuk eylemişti. Artık yeni Türkiye devleti'nin makarr-ı idaresini, kanunen tespit eylemek icap ediyordu. Bütün mülâhazat yeni Türkiye'nin makarr-ı idaresini Anadolu'da ve Ankara şehrinde intihap eylemek lüzumunu amirdi.

Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında; başkent in Ankara'ya nakledileceği üzerinde tereddütler ve münakaşalar bulunduğunu, başta Refet Paşa olmak üzere İstanbul mebuslarından bazılarının İstanbul'un başkent kalmasının lüzumunu bazı misallerle ispat etmeye çalışmasına karşılık, Ankara'nın "Coğrafi ve sevkulceyşî vaziyet en kat'î ehemmiyeti haizdi" diyerek Ankara'nın başkent olmasının gerekçesini savunuyordu.⁴⁷

9 Ekim 1923'te Hariciye Vekili İsmet Paşa ve 13 arkadaşı TBMM'ne bir kanun teklifi sunarak, 23 Nisan 1920'den beri fiilen yeni devletin merkezi olan Ankara'nın başkent olması için bir önerge verdiler.⁴⁸ Cumhuriyet'in ilanından on altı gün önce TBMM'ne verilen yasa önerisinin bir muhalif oya karşı "Türkiye Devleti'nin Makarr-ı idaresi Ankara Şehridir" tek bir maddesini kabulüyle 13 Ekim 1923'te yeni ku-

45 Bilal N. Şimşir, **Ankara...Ankara Bir Başkent in Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s.427.

46 Bilâl N. Şimşir, "Ankara'nın Başkent Oluşu," **I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler) 21-23 Eylül 1987**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s.508.

47 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yıldönümüne Armağan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.477.

48 İsmet İnönü, **Hatıralar, C. II**, Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s.314.

rulacak devletin yasal olarak başkenti Ankara olmuştur.⁴⁹ 1923 yılının sonlarına doğru anayasanın tadili görüşleri gündemdeydi.

1921 TEŞKİLÂT-I ESASİYE KANUNU TADİLÂTI

İkinci Dönem'in başında İsmet Paşa'nın Meclis'e sunduğu 9 Ekim 1923 tarihli teklifi dolayısı ile, Kanun-u Esasi'nin yerine geçeceği anlaşılan, bir Teşkilat-ı Esasiye ibaresi mevcuttu. Buradan yeni anayasa hazırlıklarının başlamış olduğunu anlamaktayız. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa 22 Eylül 1923 günü Wieber Neue Freie Presse muhabiri Lazer'e verdiği demeçte yeni Türkiye Teşkilat-ı Esasiye Kanunun ilk maddelerini tekrar etmiş; "Cumhuriyet" dedikten sonra Teşkilat-ı Esasiye'nin inkişafının henüz kesin bir şekil almadığını, tadilat ve düzeltmeler yapılarak daha mükemmel bir hale getirmenin gerekli olduğunu, Türkiye'nin bugün fiilen almış olduğu şeklin kanunen de tespit edileceğini, Reis-i cumhur'dan, Reis-i hükûmetten ve mesul vekillerden bir hükûmet teşkil edileceğini, Türkiye Cumhuriyeti'nin payitahtının Ankara olduğunu" açıklayan bir demeç vermiştir.⁵⁰

Yeni dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin gündemindeki en önemli mesele yeni Türk devletinin şeklinin belirlenmesidir. Esasında henüz Birinci Meclis vekilleri tarafından da 30 Ekim 1922 tarihinde gerçekleştirilen 308 sayılı Meclis kararına ilişkin görüşmelerde, Osmanlı Devleti'nin 16 Mart 1920 tarihi itibarıyla yıkıldığını ve onun devamı olarak BMM halk hükûmetinin 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulüyle kurulduğunu ilan etmekteydi.⁵¹ Bu düşüncenin devamında II. Meclis'te muhalefet grubu önemli ölçüde tasfiye edilmiş fakat yapılan seçimler tam olarak istenilen sonucu vermemiştir. Falih Rıfkı Atay yeni meclise seçilenler için, "aralarında siyasi şöhretler, yarı veya tam aydınlar, Türkçüler, fakat bilhassa Osmanlılar vardır. Devrimci değildirler. Bunlar-bilâ kayd-ü şart hâkimiyet-i milliye- prensibini tutacaklar, Mustafa Kemal'in diktatör olmaması için dostça, muhalifçe uğraşacaklardır" demektedir.⁵² Saltanatın kaldırılmasıyla yeni bir Meclis hükûmeti sistemi oluşturulmuş, Lozan Antlaşması ile yeni devletin oluşumu, uluslararası alanda bağımsız ve egemen bir devlet

49 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:I, C. 2, s.665.

50 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C. III*, Top. Nimet Arsan, Ankara, 1981, s. 63.

51 TBMM, ZC, Devre:I C.24, 30.10.1338.

52 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya: Atatürk Devri Hatıraları*, Pozitif Yayınları, 2019, İstanbul, s.362.

olarak tanınmıştır. Ancak İkinci Meclisteki muhalefetle ortak hareket eden Rauf Bey (Orbay), Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa lehine tavır alması üzerine Bakanlar Kurulu Başkanlığından istifa etmişti. Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar gibi Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen isimleri yeni seçimlerden sonra oldukça tedirgindirler. Esasında 24 Ekim 1923'te Ali Fethi Bey'in Dahiliye Vekilliğinden çekilmesinden sonra, Ali Fuad Paşa da Meclis II. Başkanlığından çekilerek, ordu müfettişliğine atanmak istemiştir. Kâzım Karabekir Paşa da daha evvel aynı gerekçe ile, hayatını askerlik mesleği ile devam ettirmek isteği ile Meclis'ten ayrılmış ve ordu müfettişi olarak, birinci ordunun başına geçmiş bulunuyordu.⁵³ 25 Ekim 1923'te yapılan Parti Grubunun toplantısında İçişleri Bakanlığına Erzincan Milletvekili Sabit Bey ve Meclis II. Başkanlığına da hükûmet adayının yerine Rauf Bey'in seçilmesi Mustafa Kemal'i memnun etmemiştir. Mustafa Kemal Nutuk'ta, "Sabit Bey'in Dahiliye Vekili olmasını münasip görmediğini ve Rauf Bey'in de Heyet-i Vekile reisliğini terkettiğinden bahisle, Heyet-i Vekilede Hariciye Vekili olarak bulunan İsmet Paşa'nın aleyhinde olarak bu görevden ayrılışın sebebini açıklıyor ve meclisteki hiziplerden memnuniyetsizliğini dile getiriyordu. Yeni Bakanlar Kurulu seçiminde, şimdiki bakanlar yeniden seçilirlerse; bunlar yine bakanlıktan çekilecekler ve Bakanlar Kurulu'na girmeyeceklerdir."⁵⁴ Yalnız, o zamanlar, bakanlar gibi seçilen ve Bakanlar Kurulu'nun bir üyesi olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bu karar dışında bırakıldı.

26 Ekim'de Heyet-i vekile uzun bir toplantıdan sonra istifa etmişlerdi. Üyeler daha sonra "kuvvetli bir hükûmet oluşturulmasına ortam hazırlamak için istifa ettiklerini ve başka bir amaçlarının bulunmadığını" açıklamışlardı. Ali Fethi Bey hükûmetinin istifasından sonra, bir başbakan adayı seçilmesi gerekiyordu. Halk Partisi Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey, Parti Başkanı ve Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'i düzenledikleri aday listesini görmeleri için toplantıya çağırды. Düzenlenen liste ile bir sonuca varılamayacağı anlaşılmca kesin bir liste hazırlamaları gerektiğini söyleyen Mustafa Kemal toplantıdan ayrıldı. Artık yapılacak düzenleme ile yürütmeye hız kazandıracak, hükûmetin kurulmasını kolaylaştıracak yeni bir sisteme geçilmeliydi. Meclisin önündeki çözülmesi gereken sorunların büyüklüğü ve aciliyeti ise bir-

53 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yıldönümü'ne Armağan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.528.; **TBMM ZC**, Devre: II, C.3, s.10-11.

54 Atatürk, Nutuk, **a.g.e.**, s.530.

likte hareket etmeyi gerektiriyordu. Aynı günün gecesi Mustafa Kemal Atatürk, Çankaya'da birlikte olduğu arkadaşlarına Cumhuriyet fikrini nasıl paylaştığını Nutuk'ta şu şekilde anlatmaktadır:⁵⁵

İsmet Paşa, Kâzım Paşa, Fethi Bey, Rize Mebusu Fuat Bey, Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref Bey'lerin de bulunduğu bir ortamda yemek esnasında; “yarın cumhuriyet ilân edeceğiz!” Devamında ise; İsmet Paşa ile yalnız kaldıktan sonra bir kanun layihası müsveddesi hazırladıklarını ilave etmektedir: “Bu müsveddede 20 Kânunısani 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun şekl-i devleti tespit eden maddelerini şu suretle tadil etmiştim: Birinci maddenin nihayetine –Türkiye devleti'nin şekl-i hükûmeti cumhuriyettir- cümlesini ilave ettim. Üçüncü maddeyi şu yolda tadil ettim.-Türkiye devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis hükûmetin inkısam ettiği şubat-ı idareyi İcra vekilleri vasıtasıyla idare eder.- Bundan başka Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun mevad-ı Esasiyesinin sekiz ve dokuzuncu maddeleri de tadil ve tavzih olunarak şu maddeler yazıldı:

Madde. Türkiye reisicumhuru Türkiye Büyük Millet Meclisi heyet-i Umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife-i riyaset, yeni reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.

Madde: Türkiye reisicumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclie ve heyet-i vekile'ye riyaset eder.

Madde: Başvekil, reisicumhur tarafından ve Meclis azası intihap olunduktan sonra heyet-i umumiyesi reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hal-i içtimada değilse, keyfiyeti tasvip Meclisin içtimasına talik olunur. Bu maddelere, encümen ve Mecliste, din ve lisana ait malûmunuz olan bir madde de ilave edilmiştir.

29 Ekim pazartesi günü saat on'da, Halk Partisi Grup Yönetim Kurulu Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. Halk Fırkası Grubu, Bakanların seçilmesinde bir çözüme ulaşamayınca sorunun Genel Başkan Mustafa Kemal tarafından çözülmesini içeren bir önerge vermiştir. Bu önergenin kabul edilmesi üzerine Mustafa Kemal meclisten sorunun çözümü için bir saat süre istemiştir. Bu süre içerisinde meclisteki odasında bazı vekillerle bir gece önce hazırlanan yasa tasarısı üzerinde karşılıklı görüşmelerde bulunmuştur. Öğleden sonra saat 13.30'da toplanan Halk Fırkası Umumi Heyetinde kürsüye çıkan Mustafa Kemal, hükûmet bunalımı ve çözümüne yönelik şu açıklamaları yapmıştır:⁵⁶

55 Atatürk, Nutuk a.g.e., ss.533-534.

56 Atatürk, Nutuk, a.g.e., s.537.

Muhterem arkadaşlar, çözülmesinde güçlüğe uğradığınız sorunun nedeninin, bütün arkadaşlarca anlaşılmış olduğu kanısındayım. Eksiklik ve kötülük, uygulamakta olduğumuz yöntem ve biçimdedir. Gerçekten yürürlükteki Anayasamız gereğince bir bakanlar kurulu kurmaya giriştiğimiz zaman, bütün arkadaşların her biri bakanları ve bakanlar kurulunu seçmek zorunda bulunuyor. Hepinizin birden bakanlar kurulu seçmek zorunda bulunmanızdan doğan güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir. Geçen dönemde de, böyle güçlüklerle karşılaşılıyordu. Görülüyor ki bu yöntem kimi zaman birçok karışıklığa yol açıyor. Yüce kurulunuz, bu sorunun çözümlenmesi için beni görevlendirdi. Ben de bilginize sunduğum bu görüşten esinlenerek düşündüğüm biçimi saptadım. Onu önereceğim. Önerim kabul olursa güçlü ve tutarlı bir hükümet kurulabilecektir. Devletimizin biçimini ve niteliğini saptayan ve hepimiz için kutsal olan anayasamızın kimi yerlerini açıklığa kavuşturmak gereklidir. Öneri şudur: Dedikten sonra, bilinen tasarıyı okutmak üzere yazmanlardan birine uzatarak kürsüden ayrıldım.

Tasarıyı hazırlayan Anayasa Komisyonu İzmir Milletvekili Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey'in başkanlığında Gelibolu Milletvekili Celâl Nuri (İleri), Dersim Milletvekili Feridun Fikri (Düşünsel), Konya Milletvekili Refik (Koraltan), İzmit Milletvekili İbrahim Süreyya (Yiğit), Muş Milletvekili İlyas Sami Beyler ile Antalya Milletvekili Rasih Hoca (Kaplan)'dan meydana geliyordu. İkinci BMM normal usul izlenerek toplanmış olduğundan olağanüstü siyasi otoriteye sahip olan Birinci Meclis'ten farklı, olağan bir statüye sahiptir.⁵⁷

Anayasa Komisyonu Başkanı Yunus Nadi Bey açılış konuşmasında şu görüşleri paylaşıyordu:⁵⁸

Mondros Mütarekesini bizim ile imzalayanlar – tâbiki marufu ile henüz imzaları kurumadan - o mütareke mevaddının bütün ahkâm ve mevaddını payimal ederek Türkiye Devletini parçalamak üzere hareket ettiler. Memleket taraf taraf işgaller altında kaldı. Ve nihayet İstanbul'un işgaliyle Türkiye Devletinin hayatına hatime vermek suikastında bulundular ve bununla suikastlarını ikmal etmiş olduklarını zannettiler. Bu ahval ve şerait içinde Türk Milleti mâruz kaldığı suikaste tahammül etmeyerek, onların yeddi zaptlarına aldıklarını zannettikleri eski teşkilâtı Devleti, onların ellerinde bırakarak burada, Ankara'da selefi âliniz olan Büyük Millet Meclisini, Türkiye Büyük Millet Meclisini kurdu - Eşkâlinin ehemmiyeti yoktur - Türk Milleti; Ben varım ve Devletim diye bütün dünyaya bunu ilân etti. İşte bu Teşkilâtı Esasiye Türk Mille-

57 Ergun Özbudun, **1924 Anayasası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.1

58 **TBMM, ZC.**, Devre:I, C.24, s.91.

tinin hareketinin ifadesidir, bu gördüğünüz zaferleri istihsal ederek bu günkü mevcudiyeti gösteren heyet de; bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisine vücut vermiş olan Türk Milletidir.

Fırkada okunan teklif, Anayasanın 1, 2, 4, 10, 11, 12. maddelerinin değiştirilmesini ve hükûmet şeklinin cumhuriyet olduğunu ve bununla ilgili diğer değişiklikleri öngörüyordu. Teklif bir süre Meclis'te tartışıldı. Özetle bazı vekillerin görüşleri şöyledir:

Erzincan Vekili Sabit Bey, Teşiklat-ı Esasiye kanunu ile o günkü buhranı halletmenin kabil olmadığını önce Heyet-i vekile reisinin tespit edilmesi görüşünü; Niğde Vekili Hazım Bey, Kanunun açık celsede ve serbestçe görüşülmesi gerektiğini, ancak öncelikle kabine buhranının çözülmesi gerektiğini; Karesi Vekili Vehbi Bey, Yeni kanundan gazeteler vasıtasıyla haberdar olduklarını, görüşülmesinin sonraya bırakılıp, buhranın halledilmesini; Halil Bey, Kanun metninin hukuk uleması tarafından izah edilmesine taraftar olduğunu, İstanbul Vekili Hamdullah Suphi Bey; Bu kanunun yeni olmadığını, dört yıl önce yapılan bir kanunun eksikliklerinin giderilmesi gerektiğini, üzerinde tartışılabileceğini ancak uzun zamana tahammül bulunmadığını; Kütahya Vekili Ragıp Bey, Kanunun tadilatına ihtiyaç olduğunu ve teklifin müzakeresine derhal geçilmesi gerektiğini; Adliye Vekili Seyit Bey, Teklif edilen şekilde bir yenilik olmadığını, millet ve memleket ihtiyaçları için mevcut şeklin daha açık olarak ifade edilmesi gerektiğini; Konya Vekili Sabri Efendi, Gazi Paşa Hazretlerini hakem yaptıklarını, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun tadiline ihtiyaç bulunduğunu, Meclisin de buna yetkisi bulunduğunu ve hükûmetin şeklinin de cumhuriyet olacağı, görüşünü ifade etmişlerdir.

Anlaşıldığı üzere itirazlar Cumhuriyet'in ilânına değil, kararın alınış biçiminedir. Rauf Bey Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinde bu konuda Gazi'nin kendisini aydınlattığından, 4 Kasım'da Ali Fuat Paşa'ya şu şekilde bahsetmiştir: "Kanun-i Esasi yerine geçecek yeni bir anayasa hazırlanması için İhtisas heyetlerinden başka mebus Ahmet Ağaoğlu, Yunus Nadi, Celal Nuri, Ziya Gökalp Beyler'den Türkiye Cumhuriyeti'nin Teşkilat-ı Esasiyesi hakkında birer proje hazırlamalarını istemiştim. Bunlar projelerini bana vermişlerdi. Bu projeleri çok uzun ve mufassal buldum. Mecliste yapılacak mücadelenin günlerce, haftalarca uzaması, bu yüzden Cumhuriyet'in ilânının bir karışıklığa gelmesi mümkündü. Bu sebeple Emirvaki ettim," demiştir.⁵⁹

59 Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 60.

Toplantıda söz alan İsmet Paşa da uzun bir konuşma yaparak, Avrupa diplomatlarının kendisini, “Devletin reisi yoktur” diyerek ikaz ettiklerini, Avrupa düşüncesinde devlet reisinin esasında Meclis Reisi olduğundan ve yeni hükûmet sisteminden söz eden bir konuşma yapmıştır. Sonrasında Abdurrahman Şeref Bey, Yusuf Kemal Bey, Abdullah Azmi Bey, teklifin kabulü lüzumuna ilişkin birer konuşma yapmıştır. Mecliste vekillerin konuşmasından sonra maddeler teker teker oylamaya tabi tutulur. Reis-i cumhur seçimi için meclisin oyuna müracaat olunmuş, sonucu İsmet Paşa heyet-i umumiyyeye şu suretle tebliğ etmiştir:

“Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti için yapılan intihabat ârasına, yüz elli sekiz zat iştirak eylemiş ve cumhuriyet riyasetine yüz elli sekiz aza müttefikan Ankara Meb’usu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini intihap eylemişlerdir.”⁶⁰

Ertesi gün gazeteler bu haberi birinci sayfalarından vermektedir.⁶¹ 364 numaralı “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerini Tavzihan Tâdiline Dair Kanun” Teklifi mecliste hiçbir engelle karşılaşmadan alkışlarla kabul edilmiştir.⁶² Anayasa Komisyonunun 1921 Anayasası’ndaki değişikliklerle tasarladığı ve Meclis’in 29 Ekim 1923 günü 43. Oturumunda kabul edilmesi ile Cumhuriyet ilan edildi.⁶³ Aynı gün TBMM Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın hükûmet hakkındaki tezkeresi okunmuştur.

Tezkere’de; “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun maddei mahsusası mucibince Başvekâlete Malatya Mebusu İsmet Paşa Hazretleri intihab olunmuştur” denilmektedir. 30 Ekim’de İsmet İnönü başkanlığında Cumhuriyetin ilk kabinesi kuruldu. Ertesi gün yeni hükûmet şekli bir nota ile, hariciye Murahhası Dr. Adnan (Adivar) imzası ile tüm devletlere bildirildi.⁶⁴ Yeni meclis aynı gün bir toplantı yaparak TBMM Başkanı olarak yüz elli sekiz mebustan, yüz elli birinin oyunu alan Ali Fethi Bey’i seçmiştir.⁶⁵

60 Atatürk, Nutuk, a.g.e., ss. 537-540.,

61 Ek 1, **Vakit Gazetesi**, Cumhuriyet’in İlânı, 30 Ekim 1923.

62 Ek.2, 364 numaralı “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerini Tavzihan Tâdiline Dair Kanun **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM II Dönem 1923-1927, s. 197; TBMM ZC, D.2, C.3, ss.96-99.

63 Ek.3. Cumhuriyet’in İlânının Meclis Tutanağı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi.

64 **Tanin**, 31 Teşrin-i Evvel 1339 (Ekim 1923).

65 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:II, C.3 , s.168.

Cumhuriyetin ilânından sonra yapılan ikinci büyük reform Halifeliğin kaldırılması olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 1919-1921 yıllarında savunmak zorunda kaldığı İslâmcı-monarşik devlet anlayışından, laik bir anlayışa doğru yönelmiştir.⁶⁶ 1 Mart 1940 günü Meclisin 5. yasa-yılının açılış konuşmasında Mustafa Kemal Cumhuriyet'in korunması ve her türlü tehlikeden arındırılması için yapılması gerekenleri işaret etmektedir. Üç ayrı kanun tasarısı haline getirilerek 3 Mart günü Meclis'te görüşülmüş ve aynı gün 429 sayılı “Şer’iye ve Evkaf Vekâleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin İlgasına Dair Kanun, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve 431 sayılı Hilâfetin İlgasına ve Hanedân-ı Osmaniye’nin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Hâricine Çıkartılmasına Dair Kanun” kabul edilmiştir.⁶⁷ Saltanatın kaldırılmasında iktidar ve muhalefet aynı görüşü paylaşmışlardı ancak, halifeliğin bütün İslâm alemini ilgilendiren bir makam olması beraberinde büyük tartışmaları getirmiştir.

SONUÇ

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nde millî iradeyi temsil eden ilk anayasa olması nedeniyle çok önemli bir yere sahiptir. Bu anayasa ile “Egemenlik kayıtsız, şartsız ulusundur. Yürütme ve yasama yetkisi Türk ulusu adına TBMM’de toplanmıştır.” Hazırlanması, uygulanması, süresi açısından özgün olan bu anayasa, halkın oylarıyla seçilen kurucu meclisi ve Devlet’i kuran bir anayasadır. Bu özellikleriyle Türk Anayasa tarihinde özel bir yere sahip olduğu ve kendinden sonraki anayasaları etkilediği kabul edilmektedir. Ancak yeni oluşan devletin tüm kurum ve kuruluşlarıyla çağdaş dünyaya uydurulabilmesi için, meclis hükûmeti uygulamasından parlamenter sisteme doğru kaymayı gerektirmiştir.

İkinci Meclis 11 Ağustos 1923’te çalışmalara başlamış, 29 Ekim 1923 tarihinde 364 sayılı “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun” ile ilan edilmiştir. 1923 tarihli anayasa değişikliği ile 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun birinci, üçüncü, sekizinci ve dokuzuncu maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Anayasanın ilk maddesi Türkiye’nin yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğunu ilan ederken aynı zamanda yeni bir devletin de kurulduğunu ilan ediyordu. Bu maddeye devletin dini olarak İslam ve resmi dil olarak Türkçe’nin

66 Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 144.

67 TBMM ZC., Devre: I, C.7, s.21-25.

kabulünü içeren yeni maddeler eklenmiştir. Yeni değişiklikte Anayasa “Türkiye Devleti” ve “Cumhuriyet” yönetimi ifadelerini ilk olarak ortaya koymaktadır. Yapılan değişiklik Türkiye Devleti’ne Cumhuriyet şeklini, Cumhurbaşkanlığı ile devlet başkanlığı ve kabine usulünü kazandırmıştır. Cumhuriyetin ilânı ile “Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir” ilkesi hayata geçerek, demokrasinin temel ilkelerinin, yenileşme ve reformların yerleşmesinin yolu açılmıştır.

KAYNAKÇA

Akgün, Seçil Karal, *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006.

Akın, Veysi, *Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Aslan, Betül, “Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul’daki Yankıları,” *Belleten*, C. L.XVI, s. 245, TTK Yayınları, Ankara, 2002, ss. 103-104.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri C. III*, Top. Nimet Arsan, Ankara, 1981.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yıldönümüne Armağan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya: Atatürk Devri Hatıraları*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2019.

Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I (Kuruluş)*, Zeus Kitabevi, İzmir, 2007.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam, (1919-1922). C.II.*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2007.

Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Demirel, Ahmet, *İlk Meclisin Vekilleri – Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Erdoğan, Mustafa, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınevi, Akara, 2005.

Erhan, Çağrı, *Lozan'ın Genel Çerçevesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.

Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Metni ve II. Protokole Göre Hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Turhan Yayınevi, Ankara, 2003.

İnönü, İsmet, *İnönü: Hatıralar, C. II*, Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006.

Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.

Keskin, Funda, “Lozan Antlaşması’nın Hukuksal Etkileri,” *Yaşayan Lozan*, ed. Çağrı Erhan, Ankara, 2003, ss.98-106.

Kili, Suna, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1995.

Koçak, Cemil, “Siyasal Tarih 1923-1950” *Türkiye Tarihi 4*, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, ss.85-187.

Kürkçüoğlu, Erol, “1923 Seçimleri”, *Atatürk Dergisi*, C 1 , S 3 , 1989, ss.121-145.

Özbudun, Ergun, *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992.

Özbudun, Ergun, *1924 Anayasası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Sakinmaz, Şenol Koray, *Lozan Bir Milletten Yeniden Dirilişi*, Akademi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Satan, Ali, *Halifeliğin Kaldırılması*, Gökkuşbu Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*,

Şapolyo, Enver Behnan, *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Âlemi*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1967.

Şimşir, Bilâl N., “Ankara'nın Başkent Oluşu,” I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları - Bildiriler) 21-23 Eylül 1987, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, ss.491-524.

Şimşir, Bilal N., *Ankara ...Ankara Bir Başkentten Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.

Şimşir, Bilâl N., *Lozan Telgrafları I, 1922-1923*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.

Şimşir, Bilal, *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

Tanin, 31 Teşrin-i Evvel 1339 (Ekim 1923).

Tanör, Bülent, *Lozan'a Giden Yıllarda Türk Anayasa Tezinin Doğuşu*, Lozan'ın 50. Yılına Armağan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978.

Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler - Mütareke Dönemi (1918-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, Arba Yayınları, İstanbul, 1995.

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt yayınları, Ankara,

1981. *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM II Dönem 1923-1927.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), (1957). Birinci Devre, C.3, Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), (1957). Birinci Devre, C. 24, Ankara: TBMM Matbaası. 30.10 1338.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), (1957). Birinci Devre, C.28, Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), (1957). İkinci Devre, C. I, Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), (1957). İkinci Devre, C.2, Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), (1957). İkinci Devre, C.3, Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), (1957). İkinci Devre, C.7, Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye İstatistik Kurumu, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, 2012.

Vakit Gazetesi, Cumhuriyet’in İlânı, 30 Ekim 1923.

Yalçın, E. Semih, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, Gazi Kitabevi, 2007, Ankara, s.139.

Yalçın, Durmuş, vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2009.

Yamaç, Müzehher, “Türkiye Devleti’nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:22, S. TBMM 100.Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, Kasım,2020, ss.204-220.

Ek.1 Vakit Gazetesi, 30 Ekim 1923

تاریخ
سنة ۱۳۰۲ هـ / ۱۳۰۲ قمری / ۱۹۲۳ میلادی

تاریخ انتشار: ۳۰ اکتبر ۱۳۰۲ قمری / ۳۰ اکتبر ۱۹۲۳ میلادی

تاریخ انتشار: ۳۰ اکتبر ۱۳۰۲ قمری / ۳۰ اکتبر ۱۹۲۳ میلادی

وقت

پوسینه غزته

تاریخ
سنة ۱۳۰۲ هـ / ۱۳۰۲ قمری / ۱۹۲۳ میلادی

تاریخ انتشار: ۳۰ اکتبر ۱۳۰۲ قمری / ۳۰ اکتبر ۱۹۲۳ میلادی

تاریخ انتشار: ۳۰ اکتبر ۱۳۰۲ قمری / ۳۰ اکتبر ۱۹۲۳ میلادی

جمهوری دین رسماً اعلان بلدی. برخی رئیس جمهور میز غازی مصطفی کال پاشادر. ابابک باش و کاتی ده عصمت پاشا اشغال اید حکمر

خان فرزندک دونه سیاح عقد ابیگر خصوصی امضامده سورکا، بوونک ملت مجلسی اقتسام اوزری طریموسمه ونورنک شکلی مهوریت

انفدر رسماً قبول و مصطفی کال پاشا بنده حاضر برونانه ۱۵۸ مهورنک انقاف اراسیم بیات مجروده اعقاب انتمحمد.

بوونک ملت مجسمده برخی نورلر رئیس جمهور میز غازی باش حاضر ترنک تاریخی نظتی

فرزندک امضامده

آقای امیر کبیر... (Text continues with details of the ceremony and the role of the President and the Prime Minister.)

فرزندک امضامده

آقای امیر کبیر... (Text continues with details of the ceremony and the role of the President and the Prime Minister.)

فرزندک امضامده

آقای امیر کبیر... (Text continues with details of the ceremony and the role of the President and the Prime Minister.)

فرزندک امضامده

آقای امیر کبیر... (Text continues with details of the ceremony and the role of the President and the Prime Minister.)

فرزندک امضامده

آقای امیر کبیر... (Text continues with details of the ceremony and the role of the President and the Prime Minister.)

فرزندک امضامده

آقای امیر کبیر... (Text continues with details of the ceremony and the role of the President and the Prime Minister.)

فرزندک امضامده

آقای امیر کبیر... (Text continues with details of the ceremony and the role of the President and the Prime Minister.)

فرزندک امضامده

آقای امیر کبیر... (Text continues with details of the ceremony and the role of the President and the Prime Minister.)

Ek.2

**364 numaralı “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerini Tav-
zihan Tâdilîne Dair Kanun”⁶⁸**

18 Rebiyülevvel 1342 ve 29 Teşrinievvel (Ekim) 1339 (1923).

1. Birinci madde; Hâkimiyet, bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. (Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur. Yönetim biçimi, halkın yazgısını doğrudan kendisinin eylemli yönetmesi esasına dayanır. Türkiye Devletinin yönetim biçimi cumhuriyettir.)

2. İkinci madde: Türkiye Devleti’nin dini İslam’dır, resmî lisanı Türkçedir.

3. Dördüncü madde; Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, inkisam ettiği şüabatı idareyi icra vekilleri vasıtasıyla idare eder. (Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir. Meclis, hükûmetin çeşitli yönetim biçimlerini, İcra Vekilleri eli ile yönetir.)

4. Onuncu madde; Türkiye Reisicumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihab olunur. Vazife-i Riyaset, yeni reisicumhurun intihabına kadar devam eder, Tekrar intihab olunmak caizdir. (Türkiye Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni Cumhurbaşkanının seçimine kadar sürer, tekrar seçilmek olanaklıdır.)

5. On birinci madde; Türkiye Reisicumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyet-i Vekiliye riyaset eder. (Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla gerekli gördükçe, Meclis’e ve bakanlar kuruluna başkanlık eder.)

6. On ikinci madde; Başvekil Reisicumhur tarafından ve meclis azası meyanından intihab olunur. Diğer vekiller başvekil tarafından yine meclis azası arasından intihab olunduktan sonra heyeti umumiyesi Reisicumhur tarafından meclisin tasvibine arz olunur. meclis hali içtimada değilse, keyfiyeti tasvip, meclisin içtimasına talik olunur. (Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından ve meclis üyeleri arasından seçilir, diğer bakanlar başbakan tarafından, yine meclis üyeleri arasından seçildikten sonra, tümü Cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulur. Meclis, toplantı halinde değilse, onaylama işlemi meclisin toplanmasına bırakılır.)

68 **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM II Dönem 1923-1927, s. 197.

